

УДК 346.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.09>

РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мирось Катерина Володимирівна,
orcid.org/0009-0005-5416-0821
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
правового регулювання економіки
(Харківський національний
економічний університет імені
Семена Кузнеця, м. Харків, Україна)

У статті розглянуто як вплинув воєнний стан на господарсько-договірні відносини та які було внесено законодавчі зміни у сфери суспільного життя, які регулюються господарським та цивільним законодавством. Статистичні дані та судова практика вказують, що найбільш вразливими стали договірні зобов'язання, які пов'язані з позикою, страхуванням фізичних осіб та їх майна, договори що пов'язані з кредитуванням та багато інших.

Зважаючи на чинне цивільне та господарське законодавство в частині рівня соціально-економічного стану нашої країни, Україна під час євроінтеграції розвивається дуже швидко і має досить високу підтримку з боку європейських країн. Але введення в Україні військового стану 24 лютого 2022 року, який вплинув не лише на діяльність органів влади (під час забезпечення фінансової стабільності та безпеки країни для досягнення стратегічних цілей та підвищення ефективності національної політики), а й призупинив деякі реформи, динаміку розвитку не тільки господарсько-договірних відносини, а й забезпечення зростання і розвитку суспільства в цілому.

Розглянуто основні обмеження які зазначені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», Постанови Кабінету міністрів «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», Закону України «Про торгово-промислові палати України» та ін. Розглянуто прогалини в законодавстві стосовно потужностей підприємств та примусове відчуження майна, які можуть безпосередньо застосовуватися державою до суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Зроблено висновки, що внаслідок бойових дій, постійних та масованих обстрілів, а також тимчасової окупації певної частини українських територій стало об'єктивно неможливим виконання для фізичних осіб договірних зобов'язань та те що діюче законодавство, яке прийняте після введення воєнного стану, на всій території України, містить в собі багато неточностей та є суперечливим відносно ведення господарської діяльності та потребує доопрацювання.

Ключові слова: господарсько-договірні відносини, воєнний стан, законодавство України, договірні зобов'язання.

REGULATION OF ECONOMIC AND CONTRACTUAL RELATIONS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Myros Kateryna Volodymyrivna,
ocrid.org/0009-0005-5416-0821
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Legal Regulation of the Economy
(Semen Kuznets Kharkiv National
University of Economics,
Kharkiv, Ukraine)

The article examines how the state of war affected economic and contractual relations and what legislative changes were made in the spheres of social life regulated by economic and civil legislation. Statistical data and judicial practice indicate that contractual obligations related to loans, insurance of individuals and their property, contracts related to lending and many others have become the most vulnerable.

Taking into account the current civil and economic legislation in terms of the level of the socio-economic status of our country, Ukraine is developing very quickly during European integration and has a fairly high level of support from European countries. But the introduction of martial law in Ukraine on February 24, 2022, which affected not only the activities of the authorities (while ensuring the financial stability and security of the country in order to achieve strategic goals and increase the effectiveness of national policy), but also suspended some reforms, the dynamics of development not only economically - contractual relations, but also ensuring the growth and development of society as a whole.

The main restrictions specified in the Law of Ukraine "On the legal regime of martial law", the Resolution of the Cabinet of Ministers "Some issues of ensuring the conduct of economic activity in the conditions of martial law", the Law of Ukraine "On the transfer, forced alienation or seizure of property in the conditions of the legal regime of martial law or emergency" were considered. state", the Law of Ukraine "On Chambers of Commerce and Industry of Ukraine", etc. Gaps in the legislation regarding the capacities of enterprises and forced expropriation of property, which can be directly applied by the state to business entities in conditions of martial law, are considered.

It was concluded that as a result of hostilities, constant and massive shelling, as well as the temporary occupation of a certain part of Ukrainian territories, it became objectively impossible for individuals to fulfill contractual obligations and that the current legislation, which was adopted after the introduction of martial law, on the entire territory of Ukraine, contains many inaccuracies and is contradictory regarding the conduct of economic activity and needs to be revised.

Key words: economic and contractual relations, martial law, legislation of Ukraine, contractual obligations.

Актуальність дослідження. Однією з головних проблем регулювання господарсько-правових відносин в Україні є введення режиму воєнного стану кожним суб'єктом господарювання постало питання як вести господарську діяльність, а перед органами державного управління всіх рівнів – захист цілісності держави та збереження економіки. Військовий стан вніс певні обмеження в порядок ведення господарської діяльності та поведінки суб'єктів господарювання. Під час військового стану, окрім боротьби з ворогом, основним завданням держави є збереження економічної стабільності та інвестиційної привабливості. Адаптуючи законодавче регулювання

господарської діяльності до реалій сьогодення, ми не лише зберігаємо стан економіки, навіть у воєнний час, а й забезпечуємо розвиток, орієнтований на майбутнє.

Мета статті: Всебічне та ґрунтовне дослідження господарської діяльності у воєнний час, аналіз практичних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, проведення детального аналізу законодавства України, що регулює господарсько-договірні відносини в умовах воєнного стану, встановити основні напрями вдосконалення законодавства, що регулює порядок провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи. При написанні статті використовувались такі методи як діалектичний (поняття нормативно-правового регулювання, основні завдання господарсько-договірних відносин), системно-структурний (зміст права на ведення контролю з боку державних органів за додержанням господарсько-правових відносин, систему способів захисту прав суб'єктів господарювання), формально-логічного (аналіз законодавства з питань захисту суб'єктів господарювання під час укладання, ведення та порушення законодавства під час господарсько-правових відносин) та інші загальнонаукові і спеціальні методи пізнання.

Результати. Теоретичні аспекти відносно становлення дефіцій господарсько-договірних відносин регулюються в працях таких вчених: А. Беляєва, С. Бервено, О. Вінник, А. Гаврилішин, А. Луць, В. Малишко, В. Мамутова, В. Мартем'янова, В. Мілаш, О. М. Петрук, В. Щербина та інших науковців.

Питання господарсько-договірних відносин під час введення військового стану досить чітко визначене в національному законодавстві: Закон України «Про оборону України» [1], «Про правовий режим воєнного стану» [2], Постанови Кабінету міністрів «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [3], Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [4], Закону України «Про торгово-промислові палати України» [5], та деяких інших.

Вимоги з боку держави становлять умови дійсності господарських договорів і дозволяють визначити дійсність господарських договорів, створюючи тим самим оптимальні правові основи для нормального функціонування всієї системи господарсько-договірних відносин під час військового стану. Саме в такий час є досить важливим здатність суб'єктів господарювання укладати господарські договори, можливість зміни змісту і форми господарських договорів, повноваження сторін на укладення господарських договорів, визначення волевиявлення сторін деяким спеціальними вимогами які встановлені законодавством.

Господарські договірні відносини – це зобов'язання між суб'єктами, які закріплені в певному договорі, та містять взаємні права та обов'язки учасників (сторін) господарських відносин і спрямовані на досягнення договірних зобов'язань.

Відповідно до ст. 179–180 Господарського Кодексу України (далі ГК України) «договір – юридичний факт, на підставі якого виникають господарсько-договірні зобов'язання» [6], у другому – відбувається його отождоження з господарськими зобов'язаннями. (ст. 189 ГК України має назву «Ціна у господарських зобов'язаннях, незважаючи на те, що фактично йдеться про ціну, як істотну умову господарського договору» [6].

Також є закріплення, що «передбачено можливість визнання недійсними господарських зобов'язань, які укладено учасниками господарсько-договірних відносин з порушенням хоча б одним із них господарської компетенції, а також окремі умови цих зобов'язань» відповідно до ст. 207 ГК України [6].

Відповідно до ст. 626 Цивільного Кодексу України (далі ЦК України) «договірдомовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав таобов'язків [7].

Дуже важливу роль у вирішенні питання про господарський договір відіграє принцип свободи договору, насамперед у вільному волевиявленні сторін, суб'єкти перебувають у однаковому правовому становищі по відношенню один до одного, а кожен із них учасники цього договору, як ці відносини, містять усі необхідні елементи для самостійного вираження та визначення кола необхідних елементів для досягнення мети всіма учасниками господарсько-договірних відносин. Дані умови не можуть бути порушені, навіть, під час під час введення режиму воєнного стану. «Режим воєнного стану належить до спеціальних режимів ведення господарської діяльності» відповідно до ГК України.

Відповідно до статті 417 ГК України визначено що «у період дії воєнного стану на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану » [6]. Воєнний стан в Україні визнається особливим періодом, тому відповідно до ч. 1 ст. 417 Господарського кодексу України господарська діяльність під час воєнного стану здійснюється відповідно до норм про спеціальний режим господарювання.

У ГК України закріплено 9 видів створення і функціонування спеціальних режимів господарювання: 1). спеціальні (вільні) економічні зони; 2). концесії; 3 виключна (морська) економічна зона України; 4) господарська діяльність на державному кордоні України; 5) господарська діяльність в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на тери-торіях і об'єктах, що особливо охороняються; 6) спеціальний режим господарювання в окремих галузях економіки; 7) щодо здійснення господарської діяльності на території пріоритетного розвитку була виключена відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09.07.2022 р. № 2389 [8]; 8) здійснення господарської діяльності в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; 9) здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану (ст. 417).

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» запроваджується дуже широкий перелік заходів, які можуть бути введені під час його дії та мають вплив на здійснення господарської діяльності, а саме в частині господарсько-договірних відносин: 1) встановлення (посилення) охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи. [9]; 2) запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану. [10]; 3) використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінення режиму їхньої роботи, проведення інших змін виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю; 4) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану [11] і ін.

Переглянувши Законі України «Про правовий режим воєнного стану», можемо сказати, що в ньому зазначений досить широкий перелік заходів. Таки вони можуть бути запроваджуватися під час введення воєнного стану та мають впливати на здійснення господарської діяльності, але вони потребують окремого визначення в нормах законодавства. Один із прикладів, це стосовно вилучення у підприємств, установ

і організації усіх форм власності, окремих громадян та примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави ані підстав, ані умов для такого вилучення немає, до того ж відсутній порядок компенсації вилученого обладнання. Тому розглянувши деякі положення та заходи, які зазначені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» можемо сказати, що є досить спірним питання із вилученням обладнання, техніки та використання потужностей суб'єктів господарювання та можемо стверджувати, про необхідність приведення інших законодавчих актів у відповідність до їх правової регламентації в частині відшкодування збитків суб'єктам господарювання.

Також необхідно звернути увагу на, що у відповідь на військові дії в Україні, Торгово-промислова палата України опублікувала лист № 1.2024/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року, в якому підтвердила, що військові напади країни агресора на Україну є саме форс-мажорною обставиною [12].

Зазвичай у будь-якому виді договору, укладеного між сторонами, є положення щодо дій сторін у разі настання форс-мажорних обставин та наслідків, що виникають для сторін у частині виконання договірних зобов'язань у разі настання форс-мажору.

Відповідно до чинного законодавства України воєнний стан – це форс-мажор, що чітко визначений у ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати України». Так, «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, безлади, вторгнення та інше» [13].

В зв'язку з прийняттям, що військові напади країни агресора на Україну є саме форс-мажорною обставиною, суб'єкти господарювання інтерпретували неправильно законодавчі положення і на практиці досить часто зустрічаються випадки, коли одна зі сторін їх використовує на свою користь, таким чином уникаючи невиконання договірних зобов'язань. Але дія форс-мажорних обставин не може звільнити сторони від обов'язків, які зазначені в господарському договорі, а лише є підставою для призупинення або відстрочити виконання певних обов'язків до закінчення їх дії. Також досить часто є неправильне розуміння в частині відповідальності за невиконання або неналежне виконання господарських договорів, а саме в частині, що суб'єкт господарювання не звільняється від відповідальності за прострочення або невиконання умов договору у вигляді санкцій. Тобто воєнний стан не є причиною відстрочити або не виконувати зобов'язання за господарським договором.

Також є можливість отримати сертифікат у Торгово-промисловій палаті України про форс-мажор. Для цього необхідно подати заяву (зразки заяв та бланки заповнення розміщені на сайті Торгово-промислової палати) про засвідчення форс-мажорних обставин та документи, які підтверджують таку обставину. Тарифи залежать від суб'єкта подання та виду заяви – термінової чи в загальному порядку. При розгляді заяви Торгово-Промислова Палата може вимагати додаткових пояснень та документів. Дані заяви розглядаються протягом семи робочих днів із дня звернення суб'єкта господарської діяльності та протягом двадцяти одного робочого дня з дня звернення фізичної особи (строки розгляду залежать від обсягів та складності поданих документів). Але, як показує практика, що навіть коли військовий стан визначено

в Листі Торгово-промислової палати, як обставина непереборної сили та відноситься до форс-мажору, він не може застосовуватися як виключне право для доказу неможливості належним чином виконання зобов'язань при проведенні господарської діяльності.

Висновки. Таким чином, адаптація нормативно-правової бази в частині проведення та регулювання господарської діяльності під час військового стану, дасть змогу суб'єктам господарювання перспективно розвиватися в умовах сьогодення. Аналіз діючого законодавства, яке прийняте після введення воєнного стану, на всій території України, показав, що нормативно-правова база містить в собі багато неточностей та є суперечливою відносно ведення господарської діяльності та потребує доопрацювання. Найбільшою проблемою під час розгляду нормативно-правових актів стосовно ведення господарської діяльності під час введення військового стану – є відсутність деталізованої процедури, яка б відповідала загальному законодавству, стосовно відчуження майна в юридичних та фізичних осіб. Тому вважаємо першочерговою задачею, в умовах воєнного стану, усунути прогалини для безперервного функціонування діяльності суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 13.09.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.09.2024).
3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.09.2024).
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#n58> (дата звернення: 14.09.2024).
5. Проторгово-промислові палатив України: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.09.2024).
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.09.2024)
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.09.2024)
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. No2389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n6> (дата звернення 16.09.2024).
9. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листоп.2021 р. No 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення 16.09.2024).
10. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лип.2011 р. No 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#n9> (дата звернення 16.09.2024).
11. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17 трав.2012 р. No 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення 17.09.2024).
12. Лист Торгово-Промислової Палати від 28 лютого 2022 року 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631> (дата звернення 17.09.2024).